

BU GÜNAH KİMİN BOYNUNA? DİYARBAKIR ANNELERİ

 Yaşar KALAFAT^a

Özet

Türkiye Cumhuriyeti, Resmi milli dilin Türkçe olduğunu esas alırken, Türkiye Cumhuriyeti halkı arasında anadilleri Türkçe olmayan Kürtçe gibi dillerin de lehçeler ile varlığını kabul etmiş olmalıdır. Zira, bu kabulün kapsamında Türk dili incelemeleri için kurulmuş olan Türk Dil Kurumunun Kürtçe-Türkçe ve Türkçe-Kürtçe sözlük yayınlarını da faaliyet alanı kapsamına alarak göstermiştir.

Resmi dilin Türkçe olduğu değiştiremeyeceği hükmüne rağmen Türkiye’de Türkçeye alternatif dillerin oluşması, bazı dillerin eğitim dili olarak geliştirildiği görülmektedir. Mesela Anadili Arapça olan Türkiye’deki Suriyeliler eğitimlerini Büyük ölçüde, Arap öğretmenlerden, Arap müfredatı ve eğitim araçlarından hareketle almaktadırlar. Miktarları milyonlarla anlatılan sığınmacıların “anadil” anlayışı farklıdır ve bu anlayış farklılığı ilgili maddelerle çelişki içermektedir.

Bu çalışmada Diyarbakır Anneleri adı altında bir platform oluşturan grup üzerinden ayrı bir Kürt kimliği yaratmak istenmesinin yanlışlığını bin yıllık birlikteliği bozma girişimi olduğunu ve siyasi oryantalistlerin amaçlarına hizmet ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türk Anayasası, Türkler, Kürtler, Ortak edebiyat, Diyarbakır Anneleri

WHO IS RESPONSIBLE? DIYARBAKIR MOTHERS

Abstract

Turkish Constitution is clearly explains that the official language of the country is Turkish and it regards all kind of accents spoken in the country such as languages of Kurds that is Zaza, Gurmanchy to be searched under the patronage of Association of Language of the Turks.

Although the rule that the official Language of the state is never being changed, some politicians and intellectuals try to add other languages to the constitutions such as Arabic due to immigrant Syrians in Turkey and some dialects and accents due to Kurdish people live in the country. So that some people prepare different curriculums of other languages.

In this article we will indicate that the fallacy of constitution of a new languages particularly Diyarbakır Mothers those who established a platform to protect their children from terror groups in the region, and we will show that it is an initiation to damage the unity of brotherhood for thousand years, and also it is a mission to political orientalism which aims to separate Anatolian people.

Keywords: Turkish constitution, Turks, Kurds, Common literature, Diyarbakır mothers

^aDr., Halkbilim Araştırmalar Merkezi, ysrrkalafat@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 02.09.2021, Makale Kabul Tarihi: 30.08.2021

Giriş

Milletlerin, ülkelerinin var olmalarında, varlıklarını korumalarında topyekûn sorumluluğu vardır. Aynı zamanda bu sorumluluğu üstlenmiş “millî” de güçleri de vardır. Güvenlik güçleri, basın, akademik çevreler, çok kere de yönetimde ve muhalefette olan siyasiler bu sorumluluğu öncelikle üstlenenlerdir. Varlığına işaret ettiğimiz kesim bu yapılanmanın dışında değildir, aynı zamanda bu kesimlerden bahsedilmiş olması bunları anlatmış olmak için yetmez.

Kuruluşların kadroları çok kere görevlerini rutin mesai anlayışları kapsamında anlar ve yaşarlar. Toplumun içerisinde bir kesim daha vardır. Bunlar yapmış oldukları seçimin bir sonucu olarak millî olan her konuda kendilerini farklı sorumlu hisseder, farklı sorumluluk üstlendiklerini savunurlar. Bunlar, sınıf geçebilmek için geçerli asgari notu almakla yetinemezler yetinmemelidirler. Bunlar için adeta milleti ilgilendiren ve millî olmayan konu yoktur. Bunlar, millî konularda daha duyarlıdırlar ve öyle olmak zorundadırlar. Seçimlerini öyle yapmışlardır. Sorumluluklarını kesinlikle ihmal etme hakları yoktur. Onlar, sadece ve sadece karındaşı oldukları kimselerin ağabeyisi veya ablası değildirler.

Kimseye daha fazla milliyetçi veya vatansever ol, diye baskı yapamazsınız, bu duyguları verirsiniz yaşamına yansıtmayan, yansıtamayanlara ne derece hesap sorabilirsiniz. Ancak kişinin yakasına taktığı rozete ihanet etmeme gibi bir sorumluluğu da vardır.

Bu genel çerçeveden sonra özele etnik milliyetçilik konusuna geçmek istiyoruz. Bilhassa 2021 yılıyla birlikte basına “**Diyarbakır Anneleri**” başlığı ile yansıyan millî meseleye halk bilimci gözlüğü ile bakmak istiyoruz. Halkbilimi-mitoloji bağlantı mastır ve doktora öğrencisi olmaktan onur duyduğum rahmetli hocam Harun Güngör’ün öğretisinden yola çıkarak günümüzden geleceğe bakmak istiyoruz.

Bu münasebetle, millî kültürel kimlik, Etnik-kimlik, kültürel kimliğin oluşması, tescili, süreç içerisinde; eğitim kurumları, yayın kuruluşları, mevzuat oluşturulması gibi konular üzerinde bu incelememizde durulmak istenmektedir.

Halk bilimi-mitoloji bağlantılı konu ele alınırken: **TRT Kürt, Kürt Folklor Enstitüsü, YÖK Bağlantılı boyutu** itibariyle, lisans ve lisans üstü eğitimde Kürt kültürel kimliği içerikli çalışmalar, gibi kurum ve kuruluşların üzerinde durulan konu ile bağlantısı da irdelenmektedir.

Güncel boyutu ile bir siyasî partinin kapatılıp kapatılmaması millî kimlik-etnik kimlik ilişkilendirilmesi itibariyle konumuzla bağlantılıdır. Anadili farklılığı ve siyasi görüş ayrılığına bakılmaksızın aydına sorumluluk yükler. Günahkarın bulunabilmesi bunun için çok önemlidir.¹

¹ Günahkarın tespitinde açıklamamasının yapılmasına ihtiyaç duyulan husus siyasi partilerin amaçları ile amaçlarına ulaşmada vasıta olarak kullandıkları yöntemleri farklı şeyler olduklarının bilincinde olmaktır. Hiçbir siyasi parti ilelebet terör yapmak için kurulmaz, kurulmuş olamaz aksi halde varlığını sürdüremez. Teröristler taraftar bulabilmek için, “Silahlı mücadeleyi bir dönem için kaçınılmaz yöntem olarak mecburiyetten aldıklarının “propagandasını yaparlar. Etnik milliyetçi, ayrılıkçı siyasi yapılanmaların sahneye çıkış ve tutunabilmiş oluşlarının üzerinde durulabilmelidir. Farklı kültürel kimliğin savunuculuğunun yapıldığı gözlenemez ise, konulan teşhis sağlıklı olmaz kanaatindeyiz. Parti programına alınmış partinin kuruluş amacında suç bulunamıyor ise, o programdan hareketle parti seçmenden destek buluyor ise, seçmene vaat edilen hususlar kimlik içerikli, kimliği oluşturan ve geliştiren kurum ve etkinlikler resmen

Halkbilimi çalışanınun, çalışmalarındaki amaç millî varlığın korunup kollanmasını da içerir. Konunun siyasi bilhassa iç siyasal boyutu, araştırma alanımız ve bilhassa bu analizin dışındadır.

Türkiye Cumhuriyeti, Resmi milli dilin Türkçe olduğunu esas alırken, Türkiye Cumhuriyeti halkı arasında anadilleri Türkçe olmayan Kürtçe gibi dillerin de lehçeler ile varlığını kabul etmiş olmalıdır. Zira, bu kabulün kapsamında Türk dili incelemeleri için kurulmuş olan² Türk Dil Kurumunun Kürtçe-Türkçe ve Türkçe-Kürtçe sözlük yayınlarını da faaliyet alanı kapsamına alarak göstermiştir.

Yeni Anayasa yapılması hazırlıkları sürerken değiştirilemeyeceği, değiştirilmesinin dahi görüşülemeyeceği belirtilen ilk 4 maddeden birisi resmi dilin Türkçe olduğu hususudur.

Resmi dilin Türkçe olduğu değiştiremeyeceği hükmüne rağmen³ Türkiye’de Türkçeye alternatif dillerin oluşması, bazı dillerin eğitim dili olarak geliştirildiği görülmektedir. Mesela Anadili Arapça olan Türkiye’deki Suriyeliler eğitimlerini Büyük ölçüde, Arap öğretmenlerden, Arap müfredatı ve eğitim araçlarından hareketle almaktadırlar. Miktarları milyonlarla anlatılan sığınmacıların “anadil” anlayışı farklıdır ve bu anlayış farklılığı ilgili maddelerle çelişki içermektedir.

Anayasanın bu maddesini zorlayan diğer bir husus ise 2015 yılından itibaren Kürtçenin farklı lehçelerinden eğitim formasyonu ile diploma alan öğretmenlerin yetiştirilmekte olmasıdır. Başka bir ifade şekli ile mevcut emarelere bakıldığında Türkiye’de Türkçe olmayan bir dil eğitim hayatına girecektir. Günümüzden yakın geleceğe bakılırken şu mu söylenebilecektir. **Anadili Kürtçe olan Türkler Kürtçe eğitim alabilirler devlet onlara bu imkânı yasal demokratik hakları olduğu için sağlar ve fakat bu dil resmi bir dil değildir.**

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Türk dönemi arşiv kayıtlarında yer alan bir takım destan, Mevlut kitabı gibi eserleri de Türk kültürü veya Türk kültürünün Kürt vasatındaki ürünleri olarak resmen yayınlamıştır. Bu yayın faaliyetlerinde Kur’an-ı Kerim’in Kürtçe meali de vardır. Özetle Kürtçenin lehçeleri ile yazılı görsel iletişim vasıtası olduğu/olabileceği kabul görüp bu alanda ilk adımlar atılmış ve atılmaya devam edilmektedir.

Yakın dönem Türkiye Cumhuriyeti etnik kimlik-terör bağlantılı stratejilerinde tedrici de olsa çok kültürel kimlikliğin kapısını aralamıştır. Cumhurbaşkanı Özal “Dağı bırakıp TBMM’inde politika yapılarak çözüm aranmasına” işaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Evren Türkiye etnik toplum kesimlerinin bazı batı Avrupa devletleri gibi kendilerini ifade edebildikleri flama sahibi olabilmeliydiler, mealli açıklamasını yapmıştır.

Terör uygulamalarını etnik milliyetçi hareketlerin bir dönem için vasıta olarak kullanıldığı gerçeğinin farkında olamayan yönetimler, “açılım” döneminde teröristlere toleranslı davranmak

| 896 | destek görüyorlarsa, çıkarılacak sonuç, **etnik bölücülüğün siyaseti yapılabilir ve fakat bu faaliyet eğitimle, öğretimle yapılabilir ise demokratik bir hak, silah kullanılarak yapılır ise suçtur anlamı çıkar.**

² “Türk Dil Kurumu, Türkçeyi incelemek ve Türkçenin gelişmesi için çalışmak amacıyla 12 Temmuz 1932’de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan kurumdur. Türkiye’nin başkenti Ankara’da yer alan kurum, Türk dili üzerine çalışmaların yapıp yayımlandığı bir merkezdir.” TDK

³“III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti değiştirilemeyecek.” T.C. Anayasa Madde III

suretiyle etnik milliyetçiliğin uzun vadede güç kazanmasına, kök salmasına ortam mı hazırlamıştır? Adeta, terör yöntemine karşı olan etnik milliyetçilik doğal karşılanan, tehdit oluşturmayan demokratik bir hak olarak algılanır olmuştur. Adeta T. Özal ve K. Evren'in çözülmeye karşı çözüm anlayışları ile bu tespitteki tutum örtüşmüştür.

Ortadoğu'ya militarizmi ile giren emperyalizm karşısında bölge ulus devletleri, adeta taraftar edinebildikleri, terörizme karşı olduklarını açıklayan etnik milliyetçi yapılanmalar oluşturmaya başlamışlardır.

Siyasi iktidarların politik rüzgarından yaralanma adına "300 milyonluk Türk İslam toplumunun bir uzvu olma" şeklindeki açıklama, dünya Türklüğünün kapsamı içerisinde kendisini kimliklendirme anlamına yeterince gelmez. "Türküm" diyemeden Türklüğün şemsiyesi altında etnik milliyetçiliğe kapı aralamak olur. "Özgür birey güçlü toplum" söylemi, irdelenmeye muhtaçtır Güçlü toplum gücünü toplumların güç kaynağı olan ortaklıklardan alır. Bize göre bu öncelikle kültürdür. İktidar olma mücadelesinde çocuklarımızın dağa kaldırılmaları şeklindeki uygulamanın ortak nokta olmaması hali bütün önemine rağmen teorik çerçevede maalesef göreceli bir husus olabileceği boyutu da vardır. Ayrıca aba altında sopa gösterme özelliği de taşır. Biz ayrışmayı önleyici faktör olarak, inkara kapalı kültürel farklılıkları zenginlik de sayabilen kültürel akrabalıkta buluyoruz.

Emperyalizm güdümündeki etnik milliyetçi harekete karşıtı olan etnik milliyetçi hareket iki adım ileri bir adım geri atarak milletin milli bütünlüğü tehdit ederken anaların dökülen gözyaşlarında mesuldürler. Bize göre etnik milliyetçiliği terör yöntemi ile yapmayan siyasetler de dökülen gözyaşının mesulüdürler. Keza bölücü hareketlere karşı mücadelede; halkların halk kültürlerindeki farklılıklar ve ayrımları yok sayarak politika geliştirmek de dökülen gözyaşından sorumludurlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin millî birliği ve yurt bütünlüğü Cumhuriyetin kuruluş tarihi itibariyle tahdit altındadır. Bu tehdit fikir ve propaganda olarak başlatılmış siyasileştirilip silahlı harekete dönüştürülmüştür. Hareketin her safhasında daha cumhuriyet kurulma aşamasında iken emperyalizm destekli olarak sahnelenmiştir. Yasama, yargı ve yürütme boyutlarında Türkiye Cumhuriyeti ilkin yurt içinde başlatılan giderek sınır ötesine taşan biteviye bir savaşa sokulmuştur. Biz savaşın kültür, kültürel kimlik halk kültürü boyutu üzerinde durmaya çalışarak günahkarın tespitine çalışıyoruz.

Etnik milliyetçilik bize göre, emperyalizmin ulus devletlere sosyo-kültürel cepheden açtıkları bir savaşın mahsulüdür. Partileşme onun siyasi ve terör de onun silahlı ayağını oluşturur. Hal bu olunca etnik milliyetçilik siyasi oryantalist bir etkinlik şeklidir ve ulus devletlerde onun birebir muhatabı geniş anlamda Türkoloji'dir. Daha açık bir ifade ile etnik milliyetçiliği kültür milliyetçiliği ilişkilendiremeyen bir devlet yapılanması, TBMM' sinde kimlik konusunda partiler arası uyumu sağlayamaz. Bu uyumsuzluk millet adına hareket eden güvenlik güçlerini, etnik kesimlerin militanlarının karşısına dikmek mecburiyetini doğurur.

Bu noktada önem arz eden diğer husus ise millet anlayışındaki farklılıktadır. Mevcut iki anlayıştan birisinde milletin tanımında birlikte yaşayan halk kesimlerinin farklı isimlerine rağmen, milletin bütün bu kesimleri kapsayan ortak bir isminin de olduğudur. Diğer anlayış şeklinde ise ortak üst isme itiraz vardır. Bu itiraz ihtilaf unsurudur. Ortak ismin olduğuna itibar eden görüşün taraftarları ortaklığın

nereden kaynaklığını anlatmaya çalışırken, ortaklığın olmadığı görüşünde olanlar da görüşlerini doğrulayan çalışmalar yaparlar. Bu çalışmalar halk kültürü merkezli halk kültürünün her dalında olur.

Bu savaşta taraflardan bir taraf birlikte yaşayan halkların kültürel hayatlarını sürdürmelerine imkân sağlanmasının millî kültürel bünyenin güç kazanacağını, milletleşme sürecinin entegrasyon olarak hız kazacağını savunmaktadır. Diğer kesim ise bu demokratik atmosferi milletleşme sürecinin değerlendirilmesi gereken asimilasyon karşıtı ara safhaları olarak algırlar.

Günahkarın aranması noktasında dikkatler kültür alanına, kültür elemanına ve kültürel etkinlikte yoğunlaşmaktadır. Zira konunun merkezinde kimlik vardır, kimliği kültür belirlemekte halk kültüründen kaynaklanmaktadır.

Etnik kimliği, millî kimliğe dönüştürme sürecinde millî romantizm dönemini yaşayan Kürt halk kültürü farklı alt başlıklarda ele alınabilir.

Biz, Kürtlüğü Türklüğün asli toplumsal bölümlerinden bir bölüm olduğu görüşünü taşıyoruz. Kürt ve Zaza halk kültürünü de Türk kültürlü halkların halk kültürleri kapsamında millî kültür servetinin asli unsurlarından yapı taşları olarak algılıyoruz.⁴

Türklüğün Anadolu'da birlikte yaşayan halkları sayısınca ortak milliyetlere mensup oldukları görüşü emperyalizm tarafından hep işlenip savunulmuştur. Anadolu halkların kültürel akrabalıkları üzerinde kesimlerden bir bazı kesimler de anadili Türkçe olmayan Anadolu Türklerinin halk kültürlerini adeta yok saymışlardır. Bize göre ana dili farklılığı dahil Anadolu halkının halk kültürlerindeki farklılıklar da aynılıklar kadar millidir. Nitekim Diyarbakır annelerinin de güvenlik güçlerinden şehitlerin annelerinin de ağıtları Anadolu'nun yerel dillerinden de yakılmaktadır.

Analık hemen her kültürde doğa ile özdeşleştirilmiştir ve bu nedenle de toprağa da anaya da kutsallık atfedilmiştir (Aliev, 2020, s. 122). Analar da tıpkı doğa gibi hem doğumun hem ölümün hem de acının merkezi kabul edilmiştir. Anaların gözyaşlarında ortaklık sadece halk kültürünün ağıt türünde değildi. Halk kültürünün her alanında idi. Ne var ki Türkoloji çalışma alanı kapsamına kültür stratejileri konusunu almamış, alamamıştı. Siyasi oryantalizm Türkoloji'nin karşısına Kürdolojiyi çıkarmıştı. Bu noktada anaların gözyaşlarının sorumlusu anadili farklılığına bakmaksızın genişletilmiş anlamı ile Türkoloji kadrolarıdır.

Ozan (Kürtçe: Hozan, Dengbêj):

Kürtçe'de “**deng**: ses”; “**bêj**: söyleyen” anlamında olup, “**dengbêj**” sözcüğü; ses sanatkârı, ses ve söz ustası, anlatıcı, destancı, hikâyeci, şarkıcı, türkücü, âşık, ozan, vs. karşılığında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kürtler arasında dengbêjlik/ozanlık geleneğinin geçmişi çok eskilere dayanır. Osmanlı döneminde bölgedeki sancak beylerinin, aşiret reislerinin ve ağaların da özel dengbêjlerinin olduğu söylenir.

⁴ Yaşar Kalafat, “Günümüz Batı Türklüğü İtibariyle Türk Destan Çalışmalarına Stratejik Yaklaşım”, **Destan ve Destan Kültürü, Altay Toplulukları Sempozyumu, 27-30 Eylül 2021, Bursa**

Hakkârî'nin Batê köyünden (günümüzde Şırnak'a bağlı) olup, 1670-1750 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen ve Hakkârî beyleri ile diyalog içinde bulunduğu kaydedilen Kürtçe "Mevlid" ve ayrıca "Zembilfiroş" (Sepetçi) adlı ünlü manzum öykünün yazarı **Molla Hüseyin Bateyî**'nin de büyük bir "dengbêj"i olduğu ifade edilir.

Yine 17. yüzyılda yaşamış ve "Yusuf ile Züleyha" adlı manzum öykünün de yazarı olan **Selim Süleyman**'ın, Hizan (Bitlis) Beyi Mir Şeref'in dengbêji olduğu ileri sürülür.

Öte yandan, 19. yüzyılda yaşamış olup dengbêjler içinde ünlenenlerden birinin de Malazgirt (Muş) Beyi'nin dengbêji **Evdalê Zeynikê** (Zeynikli Abdal) olduğu kabul edilir.

Türkiye ve Irak doğumlu olan son yüzyılın önemli Kürt dengbêjleri arasında; **Muhammed Arif Cizrevî** (1912-1979), **Hasan Cizrevî**, **Kawis Ağa**, **Süleymanê Hinarê**, **Muhammed Şeyho** (1948-1989), **İsa Berwarî**, **Şakiro** ve kadın dengbêj **Meryemhan** sayılabilir.

Günümüzde ise; **Şivan Perwer** (d. 1955), **Said Gabarî** (d. 1956), **Nasır Rezazî**, **Hüseynê Faro**, **Reşo**, **Ağrılı Kerem** ve **Nizamettin Ariç**, öne çıkan dengbêjler arasında yer alırlar.

Sonuç

Sadece Diyarbakır annelerinin değil, siyasi oryantalizm karşısında ortak kültürel kimlik oluşturulmasında, Türkiyat'a formasyon kazandıramayan kadrolar, terörle mücadelede şehit olan annelerin de göz yaşlarından mesuldür.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

Aliev, A. (2020). *Apostolik Otosefal Kafkas Alban Kilisesi*. İlâhiyât Yayınları, Ankara.

Dengbêjlere dair bazı kaynaklar:

Abbas, A. (2005). *Dengbêjê Piçuk* [Küçük Ozan], Kürtçe, Pêri Yayınları, İstanbul.

Amedi, S. B. (1980). *Hozanêd Kurd* [Kürt Ozanları], Kürtçe, Bağdat/Irak.

Beğik, M. (2018). *Şahê Dengbêjan Reşo* [Ozanların Şahı Reşo], Kürtçe, Nûbihar Yayınevi, İst.

Bingöl Dengbêjleri (Derleyen: Bin-Der), Pêri Yayınları, İstanbul 2007.

Goyan, S. (2007). *Stranên Folklorîk ên Botanê* [Botan'ın Folklorik Şarkıları], Kürtçe, Cilt: 1-2, Kürt Folklor Enstitüsü, İstanbul.

Kürt Müziği [Kendal Nezan, Mehrdad R. İzady vd.], (Çev. Necdet Hasgül, Mutlu Öztürk vd.), Avesta Yayınları, İstanbul 1996.

Uzun, M. (2017). *Dengbêjlerim*, İthaki Yayınevi, İstanbul.

Destan (Kürtçe: Destan)

Ahmet Aras, **Kerr û Kulik - Mitolojiya Kurdî da Destanek** [Kerr ile Kulik - Kürt Mitolojisinde Bir Destan], Fırat Yayınları, İstanbul 1993.

Ari, A. (2003). *Destana Kawa* [Kawa Destanı], Elma Yayınları, İstanbul.

Ari, A. (2011). *Destana Kawa û Azhi Dehaq* [Kawa Destanı ve Azhi Dehak], Evrensel Basım Yayın, İst.

Celil, O. (2001). *Kürt Kahramanlık Destanı Dımdım* (Çev. İbrahim Kale), Avesta Yayınları, İst.

Celilê Celil- Ordixanê Celil, *Destanên Kurdî* [Kürtçe Destanlar], Zel Yayıncılık, İstanbul.

Destana Memê Alan [Alanlı Memo Destanı], Kürtçe-Türkçe (Çev. Baran), Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul 1978.

Kaplan, Y. (2019). *Bejt û Destanên Kurdî* [Manzum ve Kürtçe Destanlar], Nûbihar Yayınevi, İst.

Zilan R. & Roşan, S. (t.y.). *Destanên Kurdî / ji Zargotina Kurdî: Sîyabend û Xecê, Dımdım, Zembîlfiroş, Kerr û Kulik, Ristemê Zal, Binefşa Narîn, Stî û Ferxî* [Kürt Kültüründen Kürtçe Destanlar], Stockholm Kürt Kültür Vakfı - İstanbul Kürt Enstitüsü, İstanbul.

Masal (Kürtçe: Çirok).

Aslan, M. (2012). *Repertuar-Kılamê Çemi* [Nehir Şarkıları], Tij Yayıncılık, İstanbul.

Düzgün, M. (1992). *Dersim Türküleri- Tayê Lawikê Dêrsimi*, Berhem Yayınları, Ankara.

Espar, İ. (2004). *Tani Estaniki û Deyirê Ma* [Bazı Masal ve Türkülerimiz], Vate Yayınevi, İstanbul.

Fablên Kurdî (Komisyon), Stockholm Kürt Kültür Vakfı- İstanbul Kürt Enstitüsü, İstanbul (tarihsiz).

- Güner, O. (2002). *Kürt Halk Masalları ve Halk Hikâyeleri*, Kalan Yayınları, Ankara.
- İşler, İ. (1998). *Çîrokên Gelêrî û Destana Şemikê Bêdîran* [Anonim Masallar ve Dişsiz Şemik'in Destanı], İstanbul Kürt Enstitüsü, İstanbul.
- Kurij, S. (2014). *Deyirî Çewlîgê* [Bingöl Türküleri], Nas Ajans Yayınları, İstanbul.
- Licokic, M. (2007). *Sanikan û Deyiranê Licê ra* [Lice'nin Türkü ve Masallarından], Vate Yayın, İst.
- Mihotulî, S. (1991). *Çîrokên Kurdan* [Kürtlerin Masalları], Koral Yayınları, İstanbul.
- Ozan (**Zazaca: Deyir: Şarkı, türkü, yır; Deyirbaz: Şarkıcı, türkücü, yırcı**).
- Sevim Aydın, *Deyirbazê Dêrsimi Sait Bakşi* [Dersimli Ozan Sait Bakşi], Roşna Yayın, Diyarbakır 2013.
- Temo, S. (2019). *Serê Şevê Çîrokek* [Her Gece Bir Masal], Kürtçe, Dara Yayınevi.
- Xanî, E. (1975). *Mem û Zîn* [Memo ile Zin], (Kürtçe-Türkçe Çev. Mehmet Emin Bozarıslan), 1.Baskı, Gün Yayınevi, İstanbul 1968; 2. Baskı, Koral Yayınları, İstanbul.
- Xanî, E. (2007). *Memozîn* (Kürtçe/Transkripsiyon: Arif Zêrevan), Weşanxane Aras, Erbil.
- Yazgan, İ. (1996). *Eski Kürt Öyküleri*, Belge Yayınları, İstanbul 1996.
- Yücel, M. (2014). *Su Masalı- Kürt Coğrafyasında Göl ve Irmak Efsaneleri*, Evrensel Basım Yayın, İst.
- Destan (Zazaca: Destan)**
- Ayata, E. (1996). *Haoma*, Zaza Förlag, Stockholm/İsveç.
- Ayata, E. (t.y.). *Bir Zaza Destanı*, Zaza Förlag, Stockholm/İsveç.
- Mar, C. (1987). *Koçkiri Destanı*, Özgürlük Yolu Yayınları, Köln/Almanya.
- Masal (Zazaca: Vistonik, Estanik, Sanik)**
- Adabeyi, F. (2005). *Estanikanê Sêwregi ra* [Siverek Masallarından], Vate Yayınevi, İstanbul.
- Aldatmaz, N. G. (2016). *Sanikanê Mamekiye ra* [Mameki/Dersim Masallarından], Roşna Yayınevi, Diyarbakır.
- Ayata, E. (2002). *Vistoneki Helqi Zaza* [Zaza Halkının Masalları], Zaza Förlag, Stockholm/İsveç.
- Bor, İ. (2013). *Vistonikê Dadîye Mi* [Annemin Masalları], Roşna Yayınevi, Diyarbakır.
- Çiçek, A. A. (2012). *Şayê Marû: Estanikanê Xinis û Tekmanî ra* [Yılanların Şahı: Hınıs ve Tekman Masallarından], Vate Yayınevi, İstanbul.
- Çolpan R. & Düzgün, M. (1993). *Çend Sanikê Ma*, Berhem Yayınevi, Ankara.
- Gündüz, D. (2004). *Hikayeyê Koyê Bingolî* [Bingöl Dağı Hikâyeleri], Vate Yayınevi, İstanbul.

